

безпеки підприємства // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 35–40.

6. Плакіда А. О. Ефективність реалізації державної політики у сфері економічної безпеки національної економіки // Економіка та держава. – 2007. – № 10. – С. 20–23.

УДК 330.341.1

О. М. Бойко

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

В умовах світової глобалізації прискорення економічного зростання неможливе без структурно-динамічних зрушень. Динаміка структури відображає зміни внутрішнього змісту об'єктів, які підлягають дослідженню, та їх економічній інтерпретації, що призводить до зміни встановлених причинно-наслідкових зв'язків. Тому це питання займає чільне місце в сучасній економічній науці та вимагає вирішення певних проблематичних завдань.

Різні аспекти дослідження структурно-динамічних зрушень висвітлювались у роботах видатних вітчизняних та зарубіжних учених. Серед них вирізняють наукові праці Агапової Т., Берковича А., Бузгаліна А., Гатєва К., Єфімової М., Жаліла В., Задорожного В., Зобова Р., Івантера В., Казинця Л., Калганова А., Красільнікова О., Куришевої С., Леонтева В., Лопатнікова Л., Панфілова В., Пуар'є Д., Расина Б., Рябцева В., Салої А., Свідерського В., Стоуна Р., Тінбергена Я., Узянова М., Хансена Є., Штомпки П., Юзбашева М., Яковця Ю. та ін. Ними обґрунтовано сутність, функції та значення структурно-динамічних зрушень в економіці. Однак залишається невирішеною низка проблематичних питань.

Під структурою Свідерській В. та Зобов Р. розуміють закон, систему взаємовідносин між елементами. Інший учений Гатив К. визначав структуру як внутрішню будову заданої сукупності відповідно до значення певних ознак, кількісно виражене питомою вагою частин (груп) цілого [1].

Найбільш чітко визначення структури розкрито у відомій німецькій теорії гештальтів – теорії форми. На відміну від простої комбінації елементів, структура – це єдине ціле. Вона утворена із взаємопов'язаних феноменів, кожний з яких залежить від інших і може бути тим, чим він є лише стосовно самого себе і у відношенні з іншими. При цьому феномени розглядають

© О. М. Бойко, 2008

як певні сукупності, спроможні утворювати автономні одиниці, проявляти внутрішню солідарність та підпорядковуються власним законам. Це свідчить про те, що кожний елемент залежить від структури сукупності законів, які нею управляють.

Польський учений Штомпка П. виділив кілька ідей, які утворюють власне структуру, а саме: відношення, залежності, зв'язку між елементами; регулярності, стійкості; глибинного, фундаментального дослідження; детермінуючого, визначаючого впливу на емпіричні явища [2].

Найбільш чітко визначення структури сформулював у своїй науковій праці Казинець Л., що трактував її як склад досліджуваного цілого, вираженого у відносних величинах. Для того, щоб охарактеризувати структуру, на його думку, необхідно застосовувати відносні показники, що можна розрахувати як відношення частки до цілого, інакше кажучи, як частку (питому вагу) кожної частини в цілій сукупності.

Визначальною умовою подальшого розвитку суспільства в сучасних ринкових умовах є не лише просте розширення та кількісне зростання його параметрів, а й структурні зрушення (перехід від ресурсоспоживчої до ресурсозберігаючої стратегії). Відбувається зростання значення вибору методів та показників, які характеризують структуру соціальних, виробничих, технологічних систем та їх зміну.

Під структурними зрушеннями Красільников О. розуміє будь-яку суттєву зміну внутрішньої будови економічної системи, взаємозв'язок між її елементами та законами, що призводить до зміни головних (інтегруючих економічну сукупність у єдине ціле) системних якостей. Структурні зрушення мають подвійну природу, оскільки можуть бути визначені як, з одного боку, процес, а з іншого – результат певного розвитку економічної структури. Таким чином, структурні зрушення можна охарактеризувати відповідно до зайнятої частки в сукупності, що розглядається, а також з погляду напрямку, інтенсивності подальшого розвитку.

З метою подальшого дослідження структурних зрушень необхідно розглянути їх класифікацію за певними ознаками, яку наводить у своїй науковій праці Красільников О. [3; 4]:

- історичною (будь-який етап історичного розвитку характеризується певними структурними зрушеннями, серед яких вирізняють зрушення на етапі переходу від аграрного суспільства до індустріального, від індустріального до інформаційного);

- територіальним (географічним) обсягом (області, регіони, країни, інші територіальні та адміністративні утворення);

- обсягом господарських елементів, серед яких виділяють мікрозрушення (на рівні підприємства та його підрозділів); мезозрушення (на рівні складних господарських систем, таких як регіон, область);

макрозрушення (у таких економічних утвореннях, як національне та світове господарство); нанозрушення (на рівні домашнього господарства, оскільки саме в ньому відбувається постійне відтворення економічних інтересів та потреб особистості);

- швидкістю, тривалістю, глибиною та масштабами, відповідно до яких структурні зрушення можна поділити на еволюційні та революційні;

- характером, згідно з якими структурні зрушення можна поділити на оборотні (сумативні) та необоротні. Перші, на думку таких учених, як Расин Б., Стоун Р., Тінберген Я., Хансен С., в економіці здатні відображати циклічні коливальні процеси. Необоротність структурних зрушень пов'язана з прогресивністю економічного зростання в конструктивно розвиненій системі чи, навпаки, економічними спадами в деструктивній системі.

Основою будь-яких зрушень, на думку Яковця Ю., є циклічна динаміка, представлена економічним циклом. Він являє собою систему, складовими якої є декілька структурних зрушень. Різниця між структурними зрушеннями та економічними циклами, на наш погляд, полягає в тому, що однією з властивостей циклу є його діалектична незворотність. Структурні зрушення, навпаки, характеризуються незворотністю розвитку, змінами інтегральних якостей системи.

Окремо необхідно вирізняти групу зрушень за показником структурного відтворення на всіх його стадіях розвитку (виробництва, розподілу, обміну і споживання).

У попередні роки структурні зрушення в економіці України відбувалися в умовах відсутності єдиної стратегії структурної трансформації та орієнтації сировинних і низькотехнологічних видів економічної діяльності (галузей) на зовнішній попит. Це призвело до інтенсифікації ресурсних переваг вітчизняної економіки. Явище структурної розбалансованості економічного розвитку мало негативний вплив на подальше економічне зростання та конкурентоспроможність.

Особливої актуальності набуває необхідність самостійно відстоювати власні інтереси країни в період впливу структурних зрушень. Це призводить до появи різних регіональних організацій (Вишеградська група, Центральноевропейська ініціатива, Організація Чорноморського економічного співтовариства (ОЧЕС). В геополітичному розумінні ОЧЕС являє собою об'ємний ринок, якому притаманний значний науковий, науково-технічний, інноваційний потенціал. Він поєднує країни з різними політичними та економічними орієнтаціями. Розвиток системи чорноморського співробітництва є важливим механізмом входження причорноморських країн до загальноєвропейської інтеграції на паритетних умовах. Це досягається за умови реалізації національного економічного і політичного потенціалу, а також існуючих інтеграційних зв'язків.

Слід зазначити, що інтереси України в системі ОЧЕС мають перш за все економічний характер. Вони полягають у реалізації спільних програм і проєктів щодо розвитку інфраструктури (інноваційної, транспортної, енергетичної, телекомунікаційної з подальшою інтеграцією до загальноєвропейської мережі); розвитку і створення сприятливих умов щодо надходження інвестицій; економічному захисті; управлінні та інституційній трансформації; розвитку наукової і технологічної співпраці тощо. Для цього Україна має всі підстави, оскільки саме тут зосереджені необхідні ресурси (природні, людські, кадрові, інтелектуальні, науково-технологічні та ін.) і сприятливі умови для вирішення нагальних проблем щодо подальшого розвитку та налагодження зв'язків. В науково-інноваційній сфері найбільш гострими в умовах сьогодення є проблеми, які потребують першочергового вирішення: зростання науково-технологічного відставання України від розвинених країн світу; низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції; нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність ефективного механізму його захисту від техніко-технологічної експансії; вплив учених, фахівців, висококваліфікованих кадрів за межі України; зниження внутрішнього попиту щодо рівня підготовки науково-технічних кадрів у науковій і науково-технічній сферах, для технологічних установ та високотехнологічних підприємств; низький рівень оплати праці працівників наукової і науково-технічної діяльності; недосконалість механізму нормативно-правового захисту прав інтелектуальної власності та відсутність ринку інтелектуальних послуг; недосконалість державної інноваційної політики і механізмів стимулювання інноваційної діяльності тощо.

Найбільшими загрозами з погляду потреб структурної модернізації та адаптації національної економіки до світової є:

- загострення конкурентної боротьби за інноваційні та інтелектуальні ресурси з метою створення національних конкурентних переваг;
- можливості закріплення низькотехнологічного рівня промислових підприємств;
- вичерпання поточних конкурентних переваг видів економічної діяльності України, які орієнтовані на зовнішній попит, за рахунок подорожчання імпортованих енергоресурсів;
- наявність малоефективних механізмів перерозподілу капіталу всіх секторів економіки;
- недосконалість механізму використання інноваційного потенціалу, який міг би сприяти підвищенню ступеня конкурентоспроможності.

На структурні зрушення впливають внутрішні та зовнішні фактори. Залежність між ними пояснюється ієрархічністю положення структурного зрушення в економічній системі, оскільки зрушення на більш високих

економічних рівнях поглинають ті, що відбувались у структурі на попередньому економічному рівні. Отже, в економічній структурі відбуваються значні зміни, для яких цей чинник визначається як внутрішній.

Фактори структурних зрушень безпосередньо пов'язані з інституціональними і технологічними змінами, інвестиційною активністю, інституціональні – з удосконаленням інституціональних заходів щодо розвитку підтримки в Україні; створенням організаційних механізмів, які прискорюватимуть процес формування бізнес-інкубаторів, інноваційних та інформаційних інфраструктур; розробленням та затвердженням стратегії структурно-інноваційної перебудови національної економіки та інше.

Технологічні зміни пов'язані безпосередньо з існуванням шести технологічних укладів. В Україні переважає відтворення 3-го технологічного укладу, тоді як у європейських країнах домінують технології 5-го та формуються – 6-го укладу.

За загальноприйнятими методиками, що застосовуються дослідним інститутом Legatum Institute, до складу яких належить декілька критеріїв, розділених на дві групи: економічна конкурентоспроможність – якість освіти, рівень залежності від експорту, рівень інвестицій та ін. і відносна зручність для життя – релігійна свобода, наявність інфраструктури для відпочинку, рівень безробіття ін. До першої десятки ввійшли Австралія, Австрія, Фінляндія, Німеччина, Сінгапур, США, Швейцарія, Гонконг (адміністративний район Китаю), Данія та Нова Зеландія. Останнє, 104-те місце посів Ємен. За критерієм економічної конкурентоспроможності Україна займає 68-ме місце у “Рейтингу Глобального Благополуччя 2008”.

У рейтингу ПРООН за цей же період наша держава посіла 76-те місце у світовому індексі людського розвитку, потрапивши до групи держав із середнім рівнем розвитку людського потенціалу.

За даними Інституту економічного прогнозування Національної академії наук України, майже 60% обсягу промислової продукції, виробленої в Україні, припадає на 3-й технологічний уклад [5; 6; 7]. Домінує залізничний транспорт, чорна металургія, електроенергетика, неорганічна хімія, споживання вугілля, універсального машинобудування. Такий тип технологічного укладу був характерним для розвинених країн у післявоєнний період.

Необхідно зазначити, що частково наявний 4-й технологічний уклад, притаманний розвитку таких видів економічної діяльності, як органічна хімія та полімерні матеріали, кольорова металургія, нафтопереробка, автомобілебудування, точне машинобудування та приладобудування, військово-промисловий комплекс, електронна промисловість, поширення автоперевезень, споживання нафти. Згідно з даними Інституту економічного прогнозування Національної академії наук України, 38% обсягу промислової

продукції припадає саме на цей уклад.

Для розвинених країнах 5-й технологічний уклад характерний ще з 80-х років ХХ ст. та існує й сьогодні. Це уклад інформаційних та комунікаційних технологій. Базовими видами економічної діяльності є виробництво засобів автоматизації і телекомунікаційного обладнання. Зростає роль та значення природного газу, нетрадиційних видів джерел енергії.

Близько 3–5% у загальній структурі національної економіки України припадає на 5-й тип технологічного укладу [6]. Це стосується розвитку складної обчислювальної техніки, програмного забезпечення, авіаційної промисловості, телекомунікацій, роботобудування та виробництва сучасних видів зброї. За даними Інституту економічного прогнозування Національної академії наук України, у випуску продукції вищі технологічні уклади [5, 6] становлять близько 4%.

Необхідно зазначити, що 6-го технологічного укладу, який у майбутньому визначає перспективи високотехнологічного розвитку країн, в Україні майже немає (близько 0,1%). Пріоритети, що сформувались протягом останніх десятиліть, не відповідають сучасним ринковим вимогам. Технічний рівень більшості вітчизняних виробництв поступається як мінімум на 50 років західним країнам (панування технологій 5-го та формування технологій 6-го укладу).

У зв'язку зі зростанням технологічного відставання в Україні, на нашу думку, необхідно застосувати випробуваний у багатьох державах метод злиття нових і старих технологій, який сприятиме створенню можливостей щодо об'єднання якості і гнучкості, закладених у потенціалі нових технологій, та переваг традиційних. Це допоможе знаходженню нових інноваційних рішень, які найкраще відповідають потребам та умовам України і фактично вже існують. Ними скористалася низка держав, які обрали шлях якісного розвитку, наприклад, високорозвинені країни Заходу. Такий інноваційний розвиток дає можливість “перескочити” через численні етапи у процесі розвитку, проходження яких в іншому випадку вимагало б витратити багато часу для підготовки виробництва й нагромадження капіталу. Виявлено нові технології, які можуть бути адаптовані та використані з метою зростання ефективності функціонування традиційних видів економічної діяльності, забезпечення стабільного розвитку їх базових галузей, структурної перебудови і децентралізації економіки.

Інвестиційна активність у розвинених ринкових економіках є дієвим елементом державного регулювання (використання системи державного замовлення, митне регулювання та ін.). В Україні такі інструменти структурних зрушень використовуються скоріше з фіскальною метою, ніж для регулювання інвестиційних процесів. Недостатність керування накопичувальними фондами, інвестиційними потоками з боку держави

знаходить відображення у стані амортизаційних фондів підприємств, відсутності процесу реінвестування. Невирішеним залишається питання портфельних інвестицій, що як засіб переділу приватизованої державної власності рідко потрапляють до виробничого сектору економіки, оскільки перебувають у стані здійснення фондових операцій.

Характер структурних змін, які враховують галузеву структуру (види економічної діяльності) та закономірності динаміки різних компонентів кінцевого попиту, дають змогу зробити висновок, що прискорення економічного зростання неможливе без швидких економічних зрушень. Відповідно до існуючих програм розвитку економіки України на довгостроковий період, пріоритетними є технологічні зміни та інвестиційна активність, а в середньостроковій перспективі – інституціональні зміни. Системні ринкові інновації є передумовою мобілізації потенціалу розвитку, властивого структурно-технологічним інноваціям. Тому заходи та інституціональні інновації повинні орієнтуватися на зростання кінцевого попиту, підвищення ефективності виробництва. Вони є факторами активізації структурних, технологічних змін в економіці країни.

Динамічний аналіз показників структури – важливий засіб дослідження закономірностей розвитку економічних явищ у часі. Структурні зрушення відображають різні типи зростання виробництва продукції галузей, зміну питомої ваги інвестицій у ті чи інші види економічної діяльності.

Динамічний розвиток видів економічної діяльності може забезпечити певне прискорення динаміки зростання ВВП, однак, на нашу думку, якщо лише розглядати обмежений набір укрупнених видів економічної діяльності, неможливо досягти стрибкоподібного розвитку виробництва. Підвищенню економічної динаміки сприяють зміни, що відбуваються у внутрішньогалузевій структурі виробництва. Слід зазначити, що саме внутрішньогалузева структура, конкуренція, спеціалізація є елементами прискорення економічної динаміки галузей економіки. Однак слід вирішити проблему, пов'язану з виявленням і стимулюванням багаточисленних дисперсних точок зростання.

Література

1. Новицький В. С. Структурні перетворення промисловості та економічне зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmi.gov.ua.
2. Щодо основних засад структурно-інноваційної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.64.237.68.10.
3. Кузьмин С. Сдвиги и проблемы в социально-экономическом развитии России. – Экономист. – 2002. – № 7. – С. 26–35.
4. Красильников О. Ю. Структурные сдвиги в экономике современной

России. – Саратов: Научная книга, 2000. – 183 с.

5. Фокин С. Роль инноваций в системе мирового хозяйства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.georpub.narod.ru.

6. Геєць В. Наука і виробництво: партнери чи конкуренти? Деякі аспекти сучасної інноваційної політики України // Президентський вісник. – 2004. – № 3. – С. 14–19.

7. Прогноз можливих варіантів соціально-економічного розвитку України на найближчі роки та впливу на нього інноваційних факторів [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.foresight.nas.gov.ua.

УДК 332.12.(477) : 675/677

О. В. Царенко

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Перехід економіки України на ринкові основи функціонування пов'язаний з трансформацією соціально-економічних відносин у всіх сферах діяльності, зокрема, промислового виробництва регіонів. Він супроводжується посиленням глобалізації, інтеграції та регіоналізації, які потребують визначення ключових факторів успіху галузей з урахуванням наявних і тих, які можна прогнозувати, умов розвитку промислового комплексу галузей та міжрегіональної конкуренції. В ринкових відносинах в Україні конкурентні переваги певних галузей є вирішальним фактором успішного бізнесу й економічної безпеки, а економічний розвиток залежить від відновлення промислового потенціалу.

Вагомим внеском у розробку питань, пов'язаних з розвитком промисловості галузей країни та регіональними проблемами територіальних утворень, є праці таких вітчизняних учених-економістів, як: І. М. Акімов, О. М. Алімов, А. І. Амоша, В. Н. Амітан, І. П. Булеев, В. Н. Василенко, В. Г. Герасимчук, М. П. Денисенко, Т. М. Завора, І. В. Запатріна, О. М. Кондратова, В. Й. Логвиненко, І. А. Левчик, В. І. Ляшенко, Ю. В. Макогон, В. В. Онікієнко, С. Ф. Покропивний, Н. В. Тарасова, М. І. Фашевський, Н. Г. Чумаченко.

Господарська система – це сукупність розпорядчих центрів, які мають певну єдність упорядкування господарських інтересів. Типовою
© *О. В. Царенко, 2008*